

KISS ERNŐ APOTEÓZISA

*1905. április 8-án mutatta be Polgár Károly színtársulata
a nagybecskereki színházban Hegedűs János történelmi darabját*

N É M E T H F E R E N C

A századelőn igencsak megszorodtak a szabadságharcra kapcsolatos írások a becskereki *Torontál*-ban. Egyrészt a még élő bánáti honvédek, a „nagy idők tanúi” elevenítették fel negyvennyolcas emlékeiket, másrészt történészek és kutatók tették vizsgálatuk tárgyává a szabadságharc eseményeit, részvevőit. Ez utóbbiak közül a leglelkesebb és legszorgalmasabb Hegedűs János (1858–1914 után) anyakönyvi felügyelő volt, a termékeny közigazgatási szakíró, aki valóságos Kiss Ernő-kultuszt teremtett Bánátban. Hegedűs ugyanis még a millennium táján kezdte el gyűjteni az adatokat Torontál megye történetéhez, s e kutatómunka során Kiss Ernővel (1799–1849) kapcsolatosan is sok új tény birtokába jutott, melyeknek egy része – saját bevallása szerint –, olyan jellegű volt, hogy még 1906-ban sem lehetett teljes egészében közölni. Ugyancsak a Kiss Ernő életével kapcsolatos adatgyűjtés során, 1903. június 15-én, a *Torontál* hasábjain vetette fel Hegedűs a gondolatot, hogy az aradi vértanúnak szobrot kellene állítani Nagybecskerek főterén. E kezdeményezésnek az eredménye lett később a Kiss Ernő szoborbizottság megalakítása, amely csakhamar hozzá is látott a szükséges pénz begyűjtéséhez. A kezdeményezéstől a megvalósításig azonban három évre volt szükség, és a díszes szobrot (Radnai Béla alkotását) végül is ünnepélyes keretek között 1906. május 27-én leplezték le. Ugyanaz évben tette közzé Hegedűs Kiss Ernő-kutatásainak eredményeit összegező kötetét is (*Kiss Ernő, az aradi vértanú hős emléke*), amely a Pleitz-nyomda termékeként látott napvilágot.

Időközben 1904-ben, míg lassan folyt a gyűjtés a szobor javára, Hegedűs kötetben állított emléket azoknak a hölgyeknek, akik részt vettek a szabadságharcban (*Magyar nők a nemzet nagy napjaiban*), levéltári adatok alapján

pedig *Kiss Ernő apoteózisa* címmel történelmi darabot írt az aradi vértanúról. Annak tiszta bevételét a szobor felállítására ajánlotta fel.

A *Torontál* már 1905. január 3-án beharangozta, hogy a színművet Polgár Károly társulata 1905. március 15-én évadnyitó előadásként fogja bemutatni a városi színházban.

A színdarab három felvonásos volt, s tizennégy képben mutatta be a hős vértanú életét. Az első felvonás *Az első honvédtábornok* címet viselte, s cselekménye Újpecsen, Nagybecskerekén és Péterváradon játszódik 1848. április 26-ától május 16-áig. Ebben hét képet mutattak be: „Az első, Kiss Ernő lelkiharca. 2-ik Jellasich báró. 3. Hrabovszky s a szerb nemzeti küldöttek. 4. A szabadságharc első halottja. 5. A toborzás (dalokkal, táncokkal). 6. A szentmihályi csata s a tornyosuló vérszefelhők. 7. Az écskai diadal.”

A második felvonás címe *A perlaszi hős* volt, s 1848 szeptemberének eseményeit mutatta be három képben. Az elsőben volt bemutatva „a vidék adakozása s a perlaszi táborbaindulás”, a másodikban „a perlaszi csata s a győztes vezér megkoszorúzása”, a harmadikban pedig „Rózsa Sándor s szabadcsapata (dalokkal, táncsal), meg az eleméri csata tragédiája”.

A harmadik felvonásban, *A vértanúban* az 1849-es debreceni, budapesti, világosi és aradi események kerültek színre négy képben: „Az első kép: az első március 15-ike. 2. Görgey és Kossuth. 3. Világos. 4. Az apoteózis” volt.

A darabot egyébként egy prologus előzte meg, és egy allegóriás kép zárta.

A továbbiakban érdekes ismertetni a darab szereplőit is, pontosabban azokat a személyeket, amelyeket Polgárék társulata megjelenített: „Kiss Ernő a 2-ik. sz. Hannover huszárok ezredese, majd tábornok, országos főparancsnok s hadügyminiszter. Báró Hrabovszky János altábornagy, királyi biztos, a tótor-szági és szerémségi hadak főparancsnoka. Kossuth Lajos, a honvédelmi bizottság elnöke, majd Magyarország kormányzója. Görgey Artur tábornok majd diktátor. Fach J., Wetter, gróf Eszterházy alezredesek. Damjanich J., Parcsetics, Bogdánovics, nagy S. őrnagyok. Gróf D'orsay, gróf Leiningen K., Lenkey János, Szekulics Eythim kapitányok. Bayer, ezredes, tábori főnök. Aschermann, Kohlmann, Stein vezérkari tisztek. Arányi, Pánta Mariska főhadnagyok. Halassy hadnagy. Weinhengst kadét. Bakó, Fogarassy őrmesterek. Vukovics Sebő kormánybiztos. Irányi D. országos képviselő. Stojanovics, Torontálvár-megye alispánja. Micsovics Gáspár, újpecsi főszolgabíró. Dobokay Lajos, Kiss Ernő jószágkormányzója. Gróf Csekonics Jánosné. Lévay Mariska úrileány. Imre, Lévay Mariska jegyese. Paulin, egy úrileány. Horváth István ezredorvos, előbbi vőlegénye, majd férje, Idősbb úr, Paulin apja. Színész. Vidonyi Jenő, 17 éves diák. Niczler Eduárd, nagybecskereki gazdag tőkepezés. Schreiber Ábris szenal. Murgu Vaszilie végszentmihályi bíró. Markos András, Kiss Ernő szolgája. Markosné, Sára a felesége. Már Pista paraszt gyerek. Rózsa Sándor,

az alföldi haramia. Miniszter, tábornokok, tisztek, katonák. Urak, úrasszonyok; polgárok, polgárnők; legények, leányok; papok, diákok; magyarok, szerbek.”

1905 januárjában Polgárék már készítették a darabot, amelyet „sok új díszlettel és korhű jelmezekkel” szándékoztak előadni.

Miközben folytak a próbák, a közvélemény figyelme is lassan az új darab előkészületeire irányult. 1905. február 10-én írja a *Torontál*: „Tekintettel arra, hogy a darab legnagyobb része Nagybecskerekén és környékén játszódik le, s a Délvidék igen sok családjának kiváló alakjai szerepelnek benne, s hogy a darab iránt máris nagy az érdeklődés, az igazgató akként rendelkezett, hogy a darab két egymás utáni estén fog színre kerülni, hogy így az érdeklődő nagyközönség kívánságát is kielégíthesse.”

A bemutató közeledtével 1905. március 8-án a *Torontálban* ezt olvassuk: „A színdarab iránt igen nagy érdeklődés mutatkozik. A színigazgató fáradságot és költséget nem kímélve, teljesen korhű ruházatban, fegyverzetben s megfelelő díszletekkel hozza színre az igen érdekesnek ígérkező művet, melyben Kiss Ernő mindenütt a maga Crösusi fényében tündöklök, mint igazi magyar mágnás katona. A sok kép közül különösen színesnek s gazdag változatúnak ígérkezik az első március 15-ike, jellegzetesnek a Nagybecskerekén lefolyt toborzás, s eredetinek a Rózsa Sándor szabadcsapata felvonulása.”

S miközben a becskerei közönség fokozott érdeklődéssel várta március 15-ét, hogy megtekinthesse a darabot, 1905. március 9-én a *Torontál*, a színtársulat igazgatóságára hivatkozva közölte a meglepő hírt, hogy *Kiss Ernő apoteózisa* csak március „hó végén kerül színre, mert a színtársulat az idő rövidsége miatt nem készülhetett elő kellőképpen a darabra”. Ez már rosszat sejtetett, hiszen világos volt, hogy a március 15-ei becskerei ünnepség fénypontja, a Kiss Ernőről szóló eredeti darab bemutatója bizonytalan időre elmarad. A hírből az is kiviláglott, hogy Polgárék nem készültek a darabra kellő alaposítással és komolysággal, s mint később kiderült, éppen e hanyag viszonyulás okozta a darab bukását is.

Hegedűs művét végül is nem 1905 márciusának végén mutatták be, hanem (nyilván a szöveg betanulásával bajlódva) csak 1905. április 8-án (szombaton) este vitték színre. A bemutatóról a jóhiszemű *Torontál* csak igen röviden emlékezett meg, elhallgatva az egyébként nem rossz darab csapnivaló előadását – bukását. A lap színikritikusa a többi között ezt írta: „Hegedűs János színműve szombaton került először színre. A darabnak . . . van néhány sikerült részlete, mint például Görgey és Kiss találkozása, a március 15-iki kép, melyben ifj. Deréki János igen szépen szavalt a »Talpra magyart« vagy a Rózsa Sándor fellépése, amikor Kiss Pistának nyílt alkalmát egy töről metszett magyar alak bemutatására. Tiszta magyar nyelvezete is feltétlen dicséretet érdemel. Kevésbé helyeselhetjük a szerző kirohanását a szerbek ellen, mert kár volna azt a

jó egyetértést, melyben mi itt a nemzetiségekkel élünk, színpadi tirádákkal megbontani. A címszerepet Sík Rezső játszotta, ki a Torontáli hős alakját néhány igen érdekes vonással ruházta fel. Ő kapta a fent említett két szereplőn kívül a legtöbb tapsot, melyben a társulat többi tagjai – a darab az összes személyzetet foglalkoztatja – is méltán osztoztak. A szerzőt többször hívták, de nem jelent meg.” S ha történetesen a *Torontál* színikritikusa jóhiszeműségből el is hallgatott több kellemetlen részletet, a *Nagybecskereki Hírlap* tudósítója kendőzés nélkül ismertette a silányan előadott darab bukásának okait: „Hegedűs János honfitársunk és ismert író alkalmi darabját jótékony előadás céljából írta meg és bocsátotta rendelkezésre a Kiss Ernő szoborbizottságnak. Az íróról szólva dicsérettel kell megemlékeznünk Hegedűs Jánosról, aki derekas munkát végzett, mert minden történelmi mozzanatot felkutatva, korhű jellemzéssel, alapos készültséggel egy szép darabot írt meg, amely a színpadi technika sok híjával, de megkapó és megható jeleneteinél fogva már a tárgy aktuális érdekességét, de a célt is számba véve, sokkal nagyobb érdeklődésre tartott igényt, mint amilyennel iránta viseltettek. Tanulságos, szép és sok irányba lélekemelő jelenetei csak kedvező bírálatot eredményezhetnek, s ha az egész este, mint szombaton történt, ferdén sült el, úgy annak oka éppenséggel nem a szerző volt. Számptalan körülmény játszott közre, különösen azt a látszatot keltve, mintha éppen azok, akiknek érdekében állott volna a teljes erkölcsi és anyagi siker, csak arra iparkodtak volna, hogy a darab megbukjék. Elsősorban és nagyban járult hozzá azon körülmény, hogy – állítólag sokaknak kívánságára – az előadás kezdetét, eltérően az eddigi szokástól, hét órára tűzte ki az igazgató. Hogy kik voltak azok a sokan, meg lehetett állapítani nagyhamar, mert bizony nagyon kevesen voltak a színházban, és a kevesek közül jóformán senki sem kérte az idő változtatását. A színházba járó közönség nem is jöhet nyolc óránál előbb. Az igazi ok, amint általánosan mondták, az lett volna, hogy egy helybeli egyet valami mulatságot rendezett, s a megye intéző körei – akik a színházban két páholy erejéig voltak képviselve –, oda akartak menni, ezek kedvéért aztán a nagyközönség jóformán ki lett zárva. Nálunk még az a divat, hogy ezek a körök azt is akarják, hogy színház tekintetében is úgy táncoljon a publikum, ahogy a vezérpáholyból füttyülnek. Ennek következtében aztán a közönség – amely nem engedte magára oktrojálni ezt az anomáliát – egyszerűen távol maradt. Ez a darab bukásának fő oka. Nem kevésbé és szintén nyomósan járult hozzá az is, hogy – az egyetlen Sík Rezső kivételével – jóformán senki sem tudta szerepét, még nyolcadig sem úgy, ahogy kellett volna. De magyarázatát leli a dolog azon körülményben, hogy virágvasárnap előtt, amikor körülbelül az egész társulat távozófélben van, egy ilyen nehéz darabbal, amelyet ezután és máshol sem adhatnak elő többé – terheltek meg a szereplőket. Ezek most már természetesen nem nagyon törődtek semmivel.

A darabhoz korthú jelmezek kellettek volna, ezek is hiányoztak. Sok más körülmény is járult még a sikertelenséghez. A hadparancsot egy sorvezetőről olvasta le Hatvani, a Talpra magyart – bár szépen és hazafias lelkesedéssel – a *Politisches Volksblatt* képes feléről szavalta le ifj. Deréki, s így tovább. A közönség már azután annyira részvétlen volt, hogy a Szózatnál szépen ülve is maradt. Az egyedüli utolsó kép, az allegória keltett némi figyelmet, de ekkor már késő volt. (. . .) A szerzőt többször hívták, de az nem jelent meg.”

Így bukott meg még bemutató előadásán – ahogyan akkortájt mondani szokták: a közönség közönyén – az általunk ismert egyetlen eredeti, magyar nyelvű, nagybecskereki negyvennyolcas tárgyú darab. E sikertelenséghez nagyban hozzájárult a felkészületlen színtársulat igen gyenge előadása, amelynek végén Hegedűs János szerző jobbnak látta, ha nem jelenik meg a becskereki közönség előtt a színpadon.